Гутник М.В.

Науковий доробок професора Антонія-Боніфація Павловича Пшеборського – фахівця у галузі математики й механіки

Антоній Пшеборський народився 14 травня 1871 р. у с. Хороша, Київської губернії (нині – Липовецький район Вінницької області України) у родині лікаря Павла та Марії Меленевської, які походили з збіднілих шляхетських родин. По закінченню із золотою медаллю гімназії у м. Миколаєві у 1890 р. вступив на математичне відділення фізико-математичного факультету Київського університету Святого Володимира. За часи студентства був нагороджений золотою медаллю за конкурсний твір «Розбір методу Вейєрштрасса у теорії еліптичних функцій та встановлення зв'язку між значеннями Якобі та Вейєрштрасса». У 1894 р. закінчив університет та був залишений на два роки для підготовки до професорського звання. Його перші наукові роботи були позитивно оцінені сучасниками. А за роботу «Про методи Абеля, Якобі, Луівілля та Вейєрштрасса у теорії еліптичних функцій» він у 1895 р. отримав премію київського професора І.І. Рахманінова. У 1896–1897 рр. жив у батька в м. Миколаєві, де займався підготовкою до магістерських іспитів. Після успішного складання усних іспитів на ступінь магістра чистої математики та після прочитання двох пробних лекцій отримав звання приват-доцента» подавався на посаду приват-доцента університету Св.Володимира. проте очільник Київської навчальної округи М. Ігнатьєв на підставі антипольського наказу 1864 р. відхилив його кандидатуру [1, арк. 3].

За клопотанням професора П.М. Покровського, його наукового батька, з 23 листопада 1898 р. А.П. Пшеборський отримав посаду штатного доцента механіки у Харківському технологічному інституті [1, арк. 18]. У цей же час стає членом Харківського математичного товариства, й треба зазначити без обрання. Впродовж наступних майже двадцяти років А.П. Пшеборський був секретарем цього товариства [2, с. 155].

У 1902 р. вчений захистив дисертацію «Деякі додатки теорії лінійних конгруенцій» на ступінь магістра математики та був запрошений на посаду приват-доцента кафедри чистої математики у Харківському університеті. У вступі до цієї роботи сам автор дає історичний огляд з теорії лінійчатих конгруенцій, тобто систем прямих у просторі, рівняння яких залежить від двох параметрів, а також наводить короткий зміст свого дослідження та вказує на переваги методу, яким він користується [2, с.158].

Як і більшість викладачів Харківського технологічного інституту та Харківського університету А.П. Пешеборський був у закордонних відрядженнях з науковими цілями. Так, 1904–1905 рр. науковець відвідав Німеччину, зокрема пройшов стажування у Гейдельберзі та Геттінгені, де слухав лекції Д. Гільберта, Ф. Клейна, відвідував засідання математичного товариства. Його прийняли до членства Товариства прикладної математики і механіки у Берліні. По поверненню із відрядження вченому запропонували посаду в.о. екстраординарного професора кафедри чистої математики у Харківському університеті.

1908 р. у Московському університеті А.П. Пшеборський успішно захистив докторську дисертацію за темою: «Дослідження з теорії аналітичних функцій, задача

про продовження ряду Тейлора». Того ж року стає ординарним професором Харківського університету. Одночасно у 1908–1915 рр. викладав аналітичну геометрію на Вищих жіночих курсах, проводив практичні заняття з математичного аналізу і геометрії у Харківському технологічному інституті [3, с. 217]. Разом з тим, активно публікувався. У 1903 р. та 1908 р. видав двотомник «Вступ до аналізу», 1905 р. та 1909 р. «Курс аналітичної геометрії», написав статті з гідродинаміки для видання «Народна енциклопедія», декілька статей у Повідомленнях Харківського математичного товариства [4, арк.14]

У 1919 р. стає ректором Харківського університету; з червня наступного року – ректором Академії теоретичних знань, створеної на базі історико-філологічного та фізико-математичного факультетів університету, одночасно вчений очолив кафедру теоретичної механіки; 1921 р. А.П. Пшеборський – ректор Інституту народної освіти, що утворився після реорганізації Академії [2, с.157].

Проте вища школа України у цей час зазнала чималих змін. Відповідно до постанов «нової влади» уся система освіти переорієнтовувалася на вирішення практичних задач. Науково-дослідні кафедри були відокремлені від навчальних. Змінювалися вимоги й до професорсько-викладацького складу. Професорів «старого режиму» всіляко утискали. Разом з тим Радянсько-Польська війна 1919–1921 рр. сильно ускладнювала життя польської професури і студентства. Невдовзі після призначення завідувачем кафедри А.П. Пшеборского звинуватили у шпигунстві, заарештували і зняли з усіх посад, але вже через три тижні звільнили. Його обрали деканом фізико-математичного відділення, а потім вдруге ректором Харківського інституту народної освіти.

Проте антипольські настрої змусили ученого звернутися до польського міністерства народної освіти з проханням про його переїзд на постійне місце проживання до Польщі. У результаті переговорів А.П. Пшеборський з 1 грудня 1921 р. отримав посаду ординарного професора кафедри математики у Віленському університеті, який тим часом базувався у Польщі. За підтримки польського математика Вацлава Серпінського А.П. Пшеборський з 22 травня 1922 р. перевівся з Вільно до Варшави, де до 1939 р. працював ординарним професором кафедри теоретичної механіки Варшавського університету. На цій кафедрі, незабаром перетвореній на факультет теоретичної механіки, А.П. Пшеборський викладав лекції з аналітичної та теоретичної механіки, проводив практичні заняття і семінари з цих дисциплін. Також читав курс з динаміки твердих та рідких тіл. Одночасно у 1922–1932 рр. А.П. Пшеборський викладав аналітичну геометрію, диференційне та інтегральне числення на інженерно-будівельному відділені та у 1924–1934 рр. – теоретичну механіку на хімічному відділенні Варшавського політехнічного інституту. У цей час вийшли друком його підручники «Варіаційне числення» у 1926 р. та «Лекції з теоретичної механіки» у 2-х томах у 1930 р. та 1935 р. [5, с. 147].

У Варшавському університеті професор А.П. Пшеборський працював до початку війни. Після досягнення пенсійного віку у 1937 р. він працював ще два роки кожен раз переобираючись за висновками факультету математики та природничих наук університету. Третя заява про продовження роботи збіглася з початком війни й не була розглянута [6, с.130].

У 1923–1939 рр. А.П. Пшеборский входив до склад редакційної колегії журналу «Роботи з математики та фізики», був членом Варшавського наукового товариства, Польського математичного товариства, Польського фізичного товариства був членом Московського, Харківського, Київського, Казанського математичного товариств, Товариства математиків і механіків у Берліні.

Професор А.П. Пшеборський був одружений на Лідії Олексіївні Івановій, 1902 р. у подружжя народився син Антоній. Син професора як і батько були хорошими піаністами-аматорами, у будинку Пшеборських часто збиралися відомі науковці.

Помер професор А.П. Пшеборський 24 травня 1941 р. у окупованій Варшаві, а його сина 3 серпня 1944 р. стратили німці. Вся родина похована у могилі Лідії Пшеборської на православному цвинтарі в Варшаві [6, с.131].

Аналізуючи роботи професора А.П. Пшеборського, можна зробити висновок, що Харківський період наукових інтересів ученого пов'язаний з математикою, а вже Варшавський з дослідженнями з механіки, зокрема, роботи з проблем класичної механіки (динаміка систем, неаналітичні інтеграли нелінійних диференційних рівнянь).

Література:

1. Державний архів Харківської області. Ф. Р-1682. Оп. 2. Спр. 265, 80 арк.
2. Савчук В.С., Кушлакова Н.М. Вчені польського походження в Харківському математичному товаристві / Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. Вип. 2. С. 152–160.
3. Журило Д.Ю. Становление и развитие Харьковского технологического института в конце XIX – начале XX веков. Харьков: НТУ «ХПІ», 2016. 264 с.
4. ДАХО. Ф. 770. Оп.1. Спр.821, 164 арк.
5. Brozowski S.M. Russjan Cezary. Przeborski Antoni Bonifacy // Polski slownik biograficzny. Wroclaw-Warszawa-Krakow. 1991. T.33, s. 147–148.
6. Olesiak, Zbigniew S. Profesor Antoni Przeborski (1871–1941) / Kwartalnik Historii Nauki I Techniki. 2001. T 46. S. 125 –131.